

Kijken met Stadstours langs pijnlijk slavernijverleden compassie

SPECIAL
TOERISME
NIEUWE STIJL

Black Lives Matter spreekt zich uit tegen onrecht tegen zwarte burgers. Cultureel antropoloog Gloria Wekker stelt witte onschuld en fragiliteit aan de kaak. Er zijn felle debatten over kleur en uiterlijk van Zwarte Piet in de aanloop naar 5 december. Bij deze kritische perspectieven past ook de publicatie van gidsen die je uitnodigen om al wandelend of fietsend het slavernijverleden in je eigen stad of regio onder ogen te zien, stelt **Esther Captain**.

De afgelopen jaren verschenen papieren en online gidsen over het slavernijverleden in de steden Amsterdam, Den Haag, Groningen, Haarlem, Leiden, Rotterdam en Utrecht alsook de regio's Utrechtse Heuvelrug, Gelderland, Walcheren en de provincie Groningen. Waren academici en activisten al decennialang bezig met deze thematiek, sinds enkele jaren bevindt dit onderwerp zich niet meer in de marges van wetenschap en samenleving, maar houdt het vrijwel alle niveaus van onze maatschappij bezig. De kracht van deze 'slavernijgidsen'? Ze maken duidelijk wat voor nazaten van het slavernijverleden vaak evident is: het idee dat 'die hele geschiedenis al zo ver weg en lang geleden' is en dat dat hoofdstuk nu toch wel afgesloten is, blijkt met de wandelgids in je hand geen valide argument meer. Het slavernij-erfgoed bevindt zich in je eigen straat en misschien wel in je eigen huis. De slavernijgidsen vallen grofweg in vier delen uiteen. Ze behandelen:

- tot slaaf gemaakte en vrije mensen uit Afrika of Azië, zowel historische personen als hun symbolische aanwezigheid in bijvoorbeeld gevelstenen

Anonieme aquarel van onvrijwillige plantagearbeiders, ca. 1850. Alle afbeeldingen tenzij anders vermeld Rijksmuseum Amsterdam.

19de-eeuwse slavenboei.

ons slavernijverleden is de website mappingslavery.nl. Deze site verbindt on- en offline exposities, rondleidingen en rondvaarttochten, sociale media, apps en digitale kaarten met elkaar. Inspiratie hiervoor kwam uit het buitenland: historica Catherine Hall van het

University College London maakte in het project 'Legacies of British Slave-ownership' als eerste gebruik van databases en interactieve plattegronden met de woonplaatsen van plantage-eigenaren in Groot-Brittannië en van plantages in de Caraïben (Jamaica, Grenada en Barbados).

De gidsen over het slavernijverleden bieden een vorm van erfgoedtoerisme waarvoor je niet per se ver hoeft te reizen, maar comfortabel toerist zijn is er niet bij. Wat voor sommigen de eens glorieuze

- slavenhouders, plantage-eigenaren, oprichters van de Vereenigde Oost-Indische Compagnie (VOC) en de West-Indische Compagnie (WIC), bestuurders en ondernemers
- verzet tegen slavernij en de strijd voor de afschaffing van slavenhandel en slavernij (abolitionisme)
- de beeldvorming rond zwart en wit in kunst, musea en archieven.

'Veeleisender om te verkennen'

Het kloppend hart van het erfgoed rond

geschiedenis van Nederland representeert (denk aan premier Balkenende die in 2006 opriep om trots te zijn op de ‘VOC-mentaliteit’), is voor anderen namelijk een pijnlijk verleden. Zoals de Indonesische schrijfster Aya Utami op bovengenoemde website schrijft: ‘Sinds ik de *Gids Slavernijverleden Amsterdam* gelezen heb, kijk ik met heel andere ogen naar deze stad. Vreemd genoeg wordt de stad niet alleen meer opwindend, maar ook veeleisender om te verkennen. “Nieuw toerisme” zou niet alleen voyeuristisch moeten zijn. Het zou een reis moeten zijn om het begrip van onze menselijkheid te verdiepen zonder ontkenning van de duistere zijden hiervan, zoals slavernij.’ Dat steeds meer mensen het erfgoed van het slavernijverleden omarmen, blijkt uit het feit dat de burgemeester van Leiden en de rector magnificus van de Universiteit Leiden bereid waren een inleiding te schrijven voor de Leidse wandelgids. De laatste stak daarbij de hand in eigen boezem: ‘Te lang conformeerde ook de universiteit zich aan een samenleving die niet kon erkennen dat slavernij en slavenhandel indruisen tegen elementaire menselijke waarden. Afrikanen werd de vrijheid ontzegd die wij zelf zo koesteren. *Sporen van de slavernij in Leiden* vertelt daarom geen verhaal om trots op te zijn; maar ook dit verhaal hoort bij onze geschiedenis.’

‘Tot slaaf gemaakt’ in plaats van ‘slaaf’
Wat levert kijken met compassie naar het erfgoed van het slavernijverleden op, voorbij het voyeurisme? Het inzicht bijvoorbeeld dat de vroegere machtsverhoudingen ook de archieven hebben bepaald, en daarmee de waarheidsvinding beïnvloeden. Hoe mensen in relatie tot elkaar

stonden, is nog heden ten dage terug te vinden in historische documenten. Ook in de gidsen over het slavernijverleden zijn talrijke afbeeldingen en teksten van en over Europeanen te vinden. Er is nu eenmaal maar weinig tekst en beeld van of over Afrikanen en Aziaten overgeleverd – de machthebbers vonden dat destijds niet van belang. Omdat bronnen vaak niet evenwichtig of neutraal zijn, worden bestaande woorden herzien. Zo staat in de *Gids Slavernijverleden Amsterdam*: ‘Een mens die is geroofd en gevangengenomen, vaak over lange afstanden vervoerd, meerdere keren is doorverkocht en daarna gedwongen tot onbetaalde arbeid heet een “slaaf” of “slavin”. [...] Nu realiseren we ons dat niemand wordt geboren als slaaf, maar dat mensen andere mensen tot slaaf maken. Daarom staat het woord slaaf ter discussie. [...] In het Nederlands zijn “tot slaaf maken”, “tot slaaf gemaakte” en “slaafgemaakte” tamelijk nieuwe termen die nog wat ongemakkelijk of geforceerd klinken.’

Navolging

De bestaande wandelgidsen over het slavernijverleden zullen verdere navolging krijgen. Tot nu toe lag het accent sterk op de transatlantische slavernij. Het Koninklijk Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde (KITLV) in Leiden heeft plannen om de sporen van slavernij in Indonesië via een wandelgids zichtbaar te maken. Dit sluit aan bij de nieuwe blik op slavernij die tevens Indonesië omvat, aansluitend op het academische werk van historicus Matthias van Rossum en

Oproep voor erkenning van het Nederlandse slavernijverleden, 2013. Stadsarchief Amsterdam.

Kop en schotel met antislavernij-afbeeldingen, gemaakt in de Engelse porseleinfabriek van Josiah Wedgwood, die tot het abolitionistische kamp behoorde. De opdracht kwam waarschijnlijk van een antislavernijcomité van Nederlandse vrouwen.

het publieksboek *Daar werd wat gruwelijks verricht* van Reggie Baay (2015) over mensenhandel en koloniale slavernij in ‘De Oost’. Het ligt voor de hand dat andere steden en regio’s in Nederland hun slavernijverleden verder zullen uitdiepen, zowel voor de eigen inwoners als voor toeristen. Historisch Centrum Tresoar in Leeuwarden bereidt een wandelgids voor over slavernij in Friesland. Ook musea besteden steeds vaker aandacht aan het slavernijverleden, plaatselijk of nationaal. In 2020 komt er een grote tentoonstelling over het Nederlandse slavernijverleden in het Rijksmuseum Amsterdam. Terecht.

Esther Captain is senior onderzoeker/projectleider aan het Koninklijk Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde in Leiden. Daarnaast is ze hoofd kenniscentrum aan de Hogeschool van Amsterdam. Ze publiceerde o.a. (m.m.v. Hans Visser): *Wandelgids sporen van slavernij in Utrecht* (Utrecht University/Centre for the Humanities, 2013).

VERDER LEZEN EN WEBSITES

- ▶ **Margriet Fokken en Barbara Henkes**, *Sporen van het slavernijverleden in Groningen*, Uitgeverij Passage, 2016
- ▶ **Dienke Hondius e.a.**, *Gids Slavernijverleden Amsterdam*, LM Publishers, 2014
- ▶ **Dienke Hondius e.a.**, *Geschiedenissen van Nederlands New York*, LM Publishers, 2017
- ▶ **Gert Oostindie en Karwan Fatah-Black**, *Sporen van de slavernij in Leiden*, Leiden University Press, 2017
- ▶ **Alex van Stipriaan e.a.**, *Op zoek naar de stilte. Sporen van het slavernijverleden in Nederland*, KITLV uitgeverij, 2007
- ▶ <http://mappingslavery.nl>
- ▶ <https://www.ucl.ac.uk/lbs/>
- ▶ <http://www.blackheritagetours.com/>

